

Tarihte Din Olgusu: Türk-İslam Kentlerine Yansıması

Hande Sanem ÇINAR¹

Özet

İnsanlık tarihi kadar eski dönemlere uzanan din olgusu, günümüz insanı için, en az tarihte olduğu gibi hayatın tamda merkezine yerleşmiş, yaşamın şekillenmesinde etkin rol oynayan faktörlerden biri olmuş ve olmaktadır. İnsanın kendi ve çevresiyle yaptığı varoluşsal arayışın bir sonucu olarak da, önemli motivasyon kaynağıdır. Dini inançlar, ibadetler, dini kurumlar ve bunların sosyal yaşama etkileri gibi konular üzerinde bugüne kadar pek çok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmada da kent kimliğinde dini faktörlerin önemi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Eski dönemde dini bir referansı olmayan kentlerin, cazibe merkezi olmadığı görülmüş, bu husus araştırmanın temel hareket noktasını oluşturmuştur. Dine dayalı büyük medeniyetler ise, içlerine aldıkları çeşitli milletlerin kültürlerini az çok müşterek bir hüviyete kavuşturmuşlardır. Dini yapılar, kentlerin en önemli işlevsel, sembolik anıtları ve odak noktaları olmuştur. Çalışma konusu olan, İslam Medeniyeti de bunun en karakteristik örneklerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: Din, Kimlik, Kent, İslam.

The Phenomenon Of Religion In History: Reflection On Turkish-Islamic Cities

Abstract

The phenomenon of religion, which dates back to ancient times as human history, has been and is one of the factors that have played an active role in shaping life, as it is today, at the very center of life as it was at least in history. It is the only source of motivation, as a result of the existential search of man and his environment. Much research has been done so far on topics such as religious beliefs, worship, religious institutions and their effects on social life. In this study, the importance of religious factors in urban identity has been tried to be put forward. It was seen that the cities, which had no religious reference in the old period, were not centers of attraction. The great civilizations based on religion brought the cultures of the various nations, which they took into a little, into a common identity. Religious buildings were the most important functional, symbolic monuments and focal points of cities. Islamic Civilization is one of the most characteristic examples of this.

Keywords: Religion, Identity, City, Islam.

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, saneme@istanbul.edu.tr

GİRİŞ

İnsan, sosyal bir varlıktır. İnsanları sosyalleştirerek toplumu uyumlu hâle getiren ise, kültürdür. İçinde yaşadığı toplumun kültürünü anlayan birey, dini de anlamış olur (Tatlılıoğlu, 2006). Yalnızca bireysel değil, toplumsal etkileşimi de içeren din, inananlara bir dünya görüşü ve bir yaşam biçimi sunmaktadır.

Din, aslında yaşamın nasıl sürdürülmesi gerektiği konusunda benimsenen inançlar, ilkeler ve değerler bütünüdür. Bu özelliklere sahip olan dinin sosyal hayata tesiri eski zamandan beri tartışılmaktadır. Din, içinde bulundurduğu dinamizm ile toplumsal gelişim ve değişimleri tetikleme durumudur. Toplumsal yapıya bir ruh, bir heyecan katması yanında toplumsal hareketliliği de beraberinde getirmektedir (Abuzar 2017). Dolayısı ile insanların kaynaşması, dayanışması ve bütünleşmesinde son derece önemli rol oynamıştır. Din faktörü, toplumsal yaşamda bu olumlu ve yapıcı etkilerinin yanı sıra maalesef bazen de çatışma, kargaşa ve büyük çapta savaşların tetikçisi olmuştur.

Tarihi süreç içerisinde kültür ve medeniyetlerin doğduğu, geliştiği ve büyüdüğü yerler kentlerdir. Din olgusunun olmadığı kentler zaman içinde yok olmuştur. Eski Yunan filozoflarından Plutargue, “dünyayı dolaşınız, edebiyatsız, kanunsuz, servetsiz şehirler bulacaksınız; fakat mabedsiz ve mabudsuz bir şehir bulamayacaksınız” diyerek bu gerçeği farklı bir şekilde ifade etmiştir (Güneş, 2014). Weber; dinin, toplumların yükseliş ve çöküşünde çok önemli bir etken olduğunu söyler ve dinin batı kapitalizminin gelişmesindeki rolünü de buna delil olarak gösterir (Giddens, 2000).

TARİHTE DİN OLGUSU

Kentlerin gelişim ve değişim evrelerinde (Doğal ; iklim, coğrafi, Kültürel; sosyolojik, ekonomik, din, savaşlar, gelenek ve görenekler v.b) faktörler etkili olmaktadır. Bazen bu faktörlerden biri etkili olurken, bazen de birkaçı kentler üzerinde etkili olmaktadır. Bu faktörlerin varlığı ve/veya yokluğu kentlerin özellikle kimliğinde önemli ipuçları barındırmaktadır. Özellikle din faktörünün kentlerin gelişimi üzerindeki etkisi, Antik dönemlerdeki kent tiplerinin, özelliklerinin belirlenmesinde en önemli kanıttır.

Tarihi süreçte din, ortaya koyduğu tanrısal hakikat ile monoteist ve politeist özellikle pagan kültürünün belirlediği din algısıyla kent tiplerini belirlemiştir. Dini kimliğin belirlediği kent tipleri paganist inanışlardan tek tanrılı inanışlara, Yahudilikten Hıristiyanlığa, Hıristiyanlıktan İslamiyet’e pek çok inanışın yaşandığı mekânlardır (Taşdelen, 2009). Mekan, fiziksel ortam olduğu kadar toplumsal boyutu da olan bir unsurdur. Kentlerde belirginleşen mekanlar öncelikle Yunan kentlerindeki (Agora) ile başlamış, daha sonra Roma kentlerinde etkisini sürdürmüştür. Yunan kentlerinde, tüm kent, mabet etrafında toplanmış ve en üst zirve Acropol’e verilmiştir. İlk kentlerin kökenlerinin atıldığı Mezopotamya’da da özellikle dinin, ticaretin ve savaşların etkisiyle kentler ve mekânlar yeniden şekillenmiştir. Gök tanrısına ulaşılabilmek için Zigurat planlı yapılan yapılar, Mezopotamya kentlerinin en önemli yapıları haline gelmiştir. Ortaçağ ise, karanlık asırları içinde Hıristiyanlığın doğup geliştiği bir ortamda din bir sanat dünyası haline gelmiştir. Süregelen savaşlar neticesinde bir manastır hayatı yaşayan halkın en önemli yapısı, Katedraller olmuş ve yaşam onun çevresinde şekillenmiştir. Bizans mimarisi de yine dinsel yapılara ağırlık vermiştir. XIV.yy. başlarında Rönesans

felsefesinin getirdiği en önemli yenilik, dinin hayat üzerinde kendine yer arayışı olmuştur. Ortaçağın çok güçlü din baskısından kurtulup, din ile ilgili fikirlerin, toplumun değişmesindeki önemli rolüne bakarak, yeni bir akım olan Rönesans (yeniden Doğuş) hareketinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Bu durumu dini yeniden düzenleme akımı olan Reformla izah etmek de mümkündür. Hatta Rönesans'ın doğuşunu, Reform akımına bağlayanlar bile vardır (İnan, 2012). Barok dönemindeki din faktörünün oluşumunda ve gelişiminde şüphesiz Otuz Yıl Savaşları'nın etkisi büyüktür. Otuz Yıl Savaşları diye anılan mezhep kavgaları tüm Avrupa'yı etkilemiş ve Barok devrinin belirleyicisi olmuştur (Avcı, 2008). Uzak-Doğu ise, dünyanın en sürekli dini ve felsefi geleneklerinin beşiği olmuştur.

Dine dayalı büyük medeniyetler, içlerine aldıkları çeşitli milletlerin kültürlerini az çok müşterek bir hüviyete kavuşturmuşlardır. Dini yapılar, kentlerin en önemli işlevsel, sembolik anıtları ve odak noktaları olmuştur. İslam Medeniyeti de bunun en karakteristik örneklerinden birisidir.

DİN-KİMLİK / İSLAM KENTLERİ

Kentler, tarih boyu insanoğlunun ideallerini daha büyük bir dünya içinde kurma çabasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bugünün şehirlerine baktığımızda, biri görüldüğünde diğer hepsi hakkında belli bir fikir edinilebilir.

Mumford'a göre, insanlığın en büyük keşiflerinden biri olan şehir, kralın dinsel güçleri ile oluşmaya başlamış ve ilk şehirler ekonomik olduğu kadar dinsel bir kaygının da eseri olmuşlardır. Aslında önemli şehirlerin ancak büyük medeniyetler tarafından kurulduğunu söylemek de mümkündür (Taşçı, 2012). İnsanlık tarihindeki temel medeniyetler büyük ölçüde dünyanın büyük dinleriyle tanımlanmaktadır (Hungtinton, 2008). Dolayısı ile her toplum ve kültürün ürettiği mekân ve kentlerin, kendine has bir karakteri, kimliği ve tarihi vardır. Avrupa kentleri ve İslam kentleri arasında farklılıklar coğrafi şartların bir sonucundan öte, insanların inanç, yaşam biçimi ve hedeflerindeki öncelik farklılıklarından kaynaklanmaktadır.

Bazı Avrupalı seyyahlar, İslam kentlerinde evlerin avlu içerisinde inşa edilip, sokak cephesine sadece dükkân ve duvarların yapılmış olmasını "Şark istibdadı" korkusu ile izah etmektedir. Lakin Pompei şehrinin meydana çıkarılmış olan harabeleri gösterdi ki, eski Yunan şehirleri de aynı şekilde inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra İslam uygarlığı sürecinde vücuda getirilen evlerin ve yerleşim yerlerinin kendi kendine gelişmediği, yaşam şekillerine ve dinin ortaya koyduğu kurallara göre biçimlendiği söylenebilir (Bıçakçı ve Yıldırım, 2018). İslam, kentte doğmuş bir dindir. Hz. Peygamber, Mekke'den Yesrib'e hicret edince Yesrib'in adını Medine olarak değiştirmiştir. Zira Medine, "şehir" demektir, aynı kökten türeyen medenî kelimesi müslümanların temel kimliğini ifade eder. İslam, bir medeniyet dinidir (Erşahin, 2007). Buna göre medeniyetin anlamı şehirleşme demektir. Medinenin de din kelimesiyle aynı kökten geldiği göz önüne alınca, kavramlar arasındaki ilişkinin boyutları daha iyi anlaşılacaktır (Şentürk, 2018). Din ve şehircilik ilişkisi yerleşim tarihi kadar eskidir ve bu etkileşim hiçbir yerde İslam dünyasında olduğu kadar belirgin olmamıştır. Bu anlamda kentler, toplumların ortak değerlerini yansıtan kompleks bir mozayiktir (Demirci,2003).

Türk toplumu İslamiyet'i kabul ederek hem inanç sistemi hem de göçebe hayat tarzından yerleşik kültüre geçişle birlikte kendine özgü kent ve mimarlık tarihini oluşturan eserler inşa etmiştir. Göçebe hayat tarzı sürerken de İslamiyet'i kabul ettikten sonra da diğer pek çok toplumda da olduğu gibi Türk toplumunda da toplumsal yaşama hâkim olan inançlar ve dini yapılar kentin en önemli işlevsel ve sembolik anıtları olmuşlardır (Solak Güleç, 2016). İlk Türk şehrini kuran Uygurlar, şehre "Ordu Balık" adını vermişlerdir. Ordu, Hakan'ın bulunduğu şehre verilen isimdir. Böylece Bilge Kağan'da Türklerin şehir kuran ilk hükümdarı unvanına sahip olmuştur. Ordu Balık, Çinli ve Müslüman tüccarların toplandıkları, alışverişlerin yapıldığı bir şehirdi. Daha sonra bu şehre yakın bir yere ikinci bir şehir daha kurulmuş ve "Kurum" adını almıştır. Şehirlerin kurulmasında liderlerin rolleri belirleyici oluyordu. Şehirler, stratejik ve ekonomik olarak uygun görülen yerde bir anda kuruluyordu. Uygurları şehir kurmaya iten inandıkları din olgusudur. Mani dinini benimsemeleriyle birlikte dinsel tapınaklar yapılmaya başlanmış ve bu tapınakların etrafı kalabalıklaşarak kent konumunu almıştır (Adıyaman 2008). Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış İslam dünyasında yer alan kentlerin fizikî ve sosyal yapı bakımından aynı karakteristik özellikleri göstermesi mümkün değildir, ancak benzer özelliklerinden hareketle genel bir İslam kenti tanımlaması yapılabilir (İnalçık, 1995). Fethedilen bir şehir kısa bir süre içerisinde mescitler, camiler, tekkeler, türbeler, medreseler gibi İslami sembollerle bezenir. İslam kentinin temel fiziksel özelliklerini: etnik ve dini farklılıkların da etkisiyle şekillenen konut ve sokaklar- içeriye dönük evler, çeşmeler, su yolları, hamamlar ve kent merkezinde yer alan Camiler ve etrafında konumlanan pazarlar (kitapçı, bakırcı vb.) ile şekillenirdi.

İslâm kentlerinin dikkat çekici özelliklerinden birisi de, karmaşık bir topografyaya sahip olmasıdır. Bu yüzden Batılı seyyahlar, araştırmacılar, İslâm kentlerinin herhangi bir planının olmadığını düşünmektedirler. Fakat iyi incelendiğinde, camiler etrafında şekillenen mahallelerin bir toplamı olduğu görülür. Karmaşık görüntüsünün özünde bir düzenliliği vardır (Can, 2012). Altan (2011)'a göre; "Müslüman bir ülkede din, zaten ritüellerle gündelik hayatın içindedir. Hayat, evlerden başlayarak gelenek, görenek, dinî ritüellere saygıyla, erkek çocukların sünneti, kandiller, bayramlar, maddi ve manevi paylaşımın önemi gibi yaklaşımlarla ve camilerle şekillenir". Turgut Cansever'e göre ise, her şeyi doğru yerine koymak -adalet- İslam mimarisinin tasarımında önemlidir. Bu da ancak, maddi varlık seviyesinin etmenlerine göre değil, bununla birlikte biyo-sosyal ve dini hakikatlere, kurallara göre doğru yere koymakla mümkün olacaktır (Cansever, 2006).

İslam kentindeki mimari geleneğin doğuşu yedinci yüzyılın ilk yarısına kadar görülmektedir. İslam mimarisi farklı kültürlerin, stillerin, geleneklerin/adetlerin, felsefe ve coğrafi etkilerin bir karışımı olarak gelişmiştir. Geçmiş uygarlıklardan elde edilen birikim, mimari geleneğin gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Böylelikle de geçmişin mimari bilgisi İslam'ın mesajlarıyla yoğrulmuştur (Bıçakçı ve Yıldırım,2018). İslam uygarlığında en ikonik bina tipinin gelişimine ve tarihine bakıldığında bu yapının Cami olduğu görülmüştür.

Türk-İslam kenti, Hamdi Tanpınar'a göre şu şekilde ifade edilmiştir. "Her yerde kendi ritmi, kendi hususi zevki ile vardır, her adımda önümüze çıkar. Kâh bir türbe, bir cami, bir han, bir mezar taşı, eski bir çınar, ötede bir çeşme olur ve geçmiş zamanı hayal

ettiren manzara ve isimle, üstünde sallanan ve bütün çizgilerine bir hasret sindiren geçmiş zamanlardan kalma aydınlığıyla sizi yakalar. Sohbetinize ve işinizin arasına girer, hülyalarınıza istikamet verir” (Erşahin. 2007). İslam kentlerinde din o kadar hayatın merkezine yerleşmiştir ki, dini-dünyevi ayırımına pek fırsat kalmamıştır. Cami, neredeyse bütün sosyal ve kültürel hayatın gerçekleştiği mekândı. “İslam kentinde sosyal yaşam cami ve çarşıda sahnelenmiştir. Büyük camiler, başka bir deyişle, Cuma camileri (yani kalabalık cemaatlerin toplanıp Cuma namazı kıldıkları camiler), kentlerin ticaret ve üretim alanlarının, yani çarşıların yakınında ya da içinde yer alırdı. Cami, İslam kentinin forumu olmuştur” (Tümer, 2007). Dolayısı ile İslam’ın dünya görüşü, İslam’ın emir ve yasaklarının kendi bütünlüğü içerisinde gözetileceği bir yer olarak hazırlanan şehrin fiziki ve sosyal görünümünü belirlemiştir.

Örneğin İslam’daki mahremiyet anlayışı aile ve evi kutsal kılmış, özel ve kamusal/kentsel mekânlar İslam hukukunun kural ve düzenlemelerine göre şekillenmiştir. Selçuklu döneminde Anadolu Türk kentlerinde yerleşimin temel belirleyici unsuru tüm ortaçağ İslam kentlerinde olduğu gibi Cami-i Kebir, Sultan Cami veya Alaeddin Camisi olmuştur. Ayrıca fethedilen yerlerdeki kilise ve şapeller, cami veya mescitlere dönüştürülmüştür. Camiler ve cami avluları Müslüman toplumun buluşma noktası ve siyasi nümayişlerin gerçekleştiği kamusal mekânlar olarak karşımıza çıkmıştır. Türk kentinin çekirdeğini cami, han, birkaç dükkân ve hamam oluşturmuştur (Kejanlı, 2010). Camilerin kültür hizmeti zamanla çevresine yansımıştır. XVI. asırdan itibaren cami çevresinde, yapılan kahvehaneler birer “okuma evi” gibi, cami cemaatine hizmet vermiştir (Akın, 2016). Bununla birlikte, ilerleyen zamanlarda sosyal ve kültürel kurumların camide yürütülemeyecek kadar gelişmesiyle mekânsal ayrışmanın da gündeme gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Zaten ticari ilişkiler ve faaliyetler İslami desen altında da olsa kendine özgü kurumları ve yapıları üretmiştir (Çelik, 2012).

Osmanlı Devleti’nin yıkılmasından sonra her şeyde olduğu gibi şehir planlamasında da Batı tipi şehircilik anlayışı model alınmıştır. Böylelikle Cumhuriyet döneminde şehirlerde uygulanan imar hareketleri ile şehirlerin temel hedefi, şehirleri camilerin nüfuzundan ve geleneksel dinamiklerinden kurtarmaktı. Bugünkü Süleymaniye’nin, Eyüp Sultan’ın ana güzergahların dışında tutulması ve turistik değerleri fark edilene kadar bu bölgelerin atıl bırakılması; geleneksel İslam şehir yaşantısına ve onun şahsında camilere yönelik sistemli bir karşıtlığın sonucu olmuştur (Demirci, 2003). Bu dönemde Batılı değerleri temsil eden meydan fikri, benimsetilmeye çalışılmıştır. İslam şehirlerinin merkezini oluşturan caminin yerini, Batı şehirlerinde aynı işlevi gördüğüne inanılan meydanlar almıştır (Can 2012). Doğan Kuban “Eski Türk kentlerinde, genellikle, meydan bulunmadığı” saptamasını yapmakta ve Türk kentlerinde Avrupa’daki gibi belirgin bir meydan anlayışı olmadığını, bu meydanların işlevini yerine getiren camiler ve cami avlularının bulunduğunu ve toplumsal yaşantının merkezinin cami olduğu için ayrıca kent meydanının gelişmesini teşvik edecek bir toplumsal isteğin de oluşmadığını belirtmektedir (Özer ve Ayten, 2005). Bu yüzden İslam kentlerinde, halkın günlük faaliyetlerini sürdürdüğü bir agorası yoktu, ama Cumaları toplanacağı merkezi bir Cuma Camisi bulunmak zorundaydı (Çelik, 2012). Merkez camiler sadece dinin değil, sosyal hayatın en önemli odak noktası konumundaydı.

Dolayısı ile İslam kentleri, Kimlik – İşlevsellik & Din, Mekan - Cami & Sokak, Mahalle, Hayat tarzı - Mahremiyet üzerine kurulmuştur.

Bütün bir medeniyetin tarihinde hiç değişmeden ona eşlik eden ve onu pekiştiren temel bir mekan olan cami, hala İslâm toplumu için cemaat olmanın, dayanışmanın ve kardeşliğin simgesel bir ifadesidir. Aynı zamanda Müslümanların tevhit inancına dayalı ve cemaatleşme üzerine kurulu bir sosyal yapısı olduğunun da göstergesidir (Can,2012). İslam kentleri dini, siyasi ve ekonomik açılardan değerlendirildiğinde özgünlüğü, loncalar gibi mesleki teşkilatlarının varlığı, kendine has kent kültürü ve kente aidiyet bilinci üreten fiziki ve sosyal yapıları üzerinden açıklanabilir (Bıçakçı ve Yıldırım, 2018). Bugünkü İslam kentlerine bakıldığında ise, geçmişteki İslam kentlerini görmek mümkün değildir.

SONUÇ

Kentler, insanlığın uzun bir zaman sürecinde kazandığı kültürel birikimlerin meyvesi olan medeniyetlerin geliştiği yerlerdir. Dini kimlikli kentlerin kökeninde kozmik bir temel, bu kozmik olayın keşfedilmesiyle, kutsal bir bağ ile çoğalan toplulukların teşkil ettiği kentler ortaya çıkmıştır.

Türk-İslam şehrinin temel unsurları, bir arada yaşama mekânı ve insanı Allah ve tabiat ile buluşturma isteği üzerine kuruludur. Her ne olursa olsun insanların değişim zamanlarında kutsal olana yönelişi ve onu temiz-saf bir inanç merkezine yerleştirilişi söz konusudur. Her ne kadar kutsallık, yüzyıllarca el değiştirmiş veya şekil değiştirmiş olsa da öz aynı kalabilmiştir. Bu özün varlığıyla ilgili bundan sonraki dönem ve çağlar için yürütülecek her fikir, kendi içinde değerlidir (Efendioğlu, 2014). İslam kentinde esas özlem, Tanrısal bir dünyada oturabilmek, yaratıcının elinden çıktığındaki gibi saf ve kutsal bir evrende yaşama arzusudur (Yıldırım 2014), (Çelik, 2006).

Din, tarihte olduğu gibi günümüzde de yükselen bir değer olmaya devam etmektedir. Evrensel bir inanç asla değişmez. Toplum ve din arasında her zaman karşılıklı bir ilişki vardır. Din, toplumun bütün alanları üzerinde etkili olduğu, öte yandan sanayileşmenin getirdiği kentleşmeyle birlikte, dinin sosyal hayattan tamamen çekilerek fonksiyonunu kaybedeceği yönündeki görüş ve varsayımların aksine günümüz modern metropol kentlerinde yaşayan bireylerin tekrar dine yöneldiği ortadadır.

Bazı araştırmacılar aşırı bireyselcilik anlayışı, birçok insanı kalabalıklar arasında yalnızlığa ittiğini, , çağdaş toplumsal süreçlerin hızlanmasıyla birlikte dinlerin sosyal hayattan kalkacağı yönünde görüş belirtmişlerdir (Güneş, 2014). Ancak günümüzün toplumlarında dinin etkisinin azalması sözkonusu olmadığı gibi aksine son yıllarda yeniden bir “dine yönelim” yaşanmaktadır. Kentlerde kültürel miras bağlamında yapı ve mekânlar, her zaman kentsel ve mimari özellikleri ile kent kimliğine katkıda bulunan belgeler niteliğindedir. Özellikle İstanbul metropolünde kentsel alan çalışmaları içerisinde mekanlara yerleştirilen/yeni inşa edilen yapıların ve özellikle dini yapıların (camilerin), dini ritüellerini yerine getirip, dini güçlü kılsada, mekanlar içerisine sıkışmış bu devasal yapıların kent kimliğine yansması şu an için arabesk yansımadan öteye gidememektedir.

Günümüzde İslam kenti çevrelerinde, kültür ve değerleri içinde barındırmaya çalışan aslında ortamın kendine özgü koşullarına ayak uyduran yeni bir yapılanmanın

varlığı yadsınamaz. Bu yapılanmanın içerisinde yüzyıllar geçmesine rağmen halen meydan fikrinin tam manası ile bir kent planlamasında işlevini yerine getirememesi de üzücüdür. Bu anlamda yapılan çalışmalar, kültürün çeşitli unsurlarında arabesk yönelimler, çarpık kentleşme sürecini karakterize eden temel göstergeler olarak ortaya çıkmaktadır. Çelik (2006) dediği gibi; günümüz koşullarında özellikle İslam kentlerinde dinsel söylemin kentsel hayata uyum ya da onunla çatışmayı motive eden farklı versiyonlarını görmek şaşırtıcı değildir.

Şehir plancıları, peyzaj mimarları, mimarlar, tarihçiler, sosyologlar gibi farklı disiplinlerdeki meslek gruplarının biraraya gelerek ortak fikir çerçevesinde özellikle koruma bilincinin artırılmasına yönelik çalışmaların ön plana alınması, değerlerin, kültürlerin yansımaları olan kentlerin gerçek kimliğine bürünerek çözümler üretilmesi uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

Abuzar C.,(2017) Din-Toplum Etkileşimi ve Eğitim Harran Maarif Dergisi Harran Education Journal, 2017 2(2), 50-58 <https://dx.doi.org/10.22596/2017.0202.50.58>

- Adıyaman., (2008) Kentleşme Sürecinde Türkiye Ve Kent Kimliği Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
- Akın, A, (2016).Tarihi süreç içinde cami ve fonksiyonları üzerine bir deneme Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2016/1, c. 15, sayı: 29, ss. 177-209
- Altan, M.,(2011) .Kent Dindarlığı Timaş Yayınları, 207 sayfa. İstanbul.
- Avcı İ., (2008) Barok Döneminde Din <http://www.ilgilibirbilgi.com/barok-doneminde-din> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 01.11.2018)
- Biçakcı H., Yıldırım C., (2018). İslam Uygarlığında Kent ve Kentleşme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 7 Sayı:2 Aralık 2018 ss. 541-561
- Can, İ. (2012), İslam Şehrine Dair Sosyolojik Okumalar, OPUS, sayı 3, s. 6-27. ISBN: 2146-5177
- Cansever, T. (2006). İslam'da Şehir ve Mimari. Timaş Yayıncılık, İstanbul. ISBN975-263-416-8
- Çelik,C. (2006) .Kentsel Dindarlık -Kendilik Tecrübelerinde Farklılaşan Dindarlıklar Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi Karahan Kitabevi 975-6447-48-6
- Çelik, C. (2012). İslam Şehri'nden Şehir İslamı'na: Tarihsel Tecrübeden Sosyolojik Pratiğe Şehrin Medeniyet Kodları. Milet Ve Nihal inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi cilt 9 sayı 3. Eylül-Aralık 2012.
- Demirci, M. (2003) İslam'da Şehir Ve Şehrin Sosyal Dinamikleri İstem, Yıl:1, Sayı:2, s.129-146, İstanbul
- Efendioğlu,T. (2014) Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş. Tanrılar, Ritüel, Tapınak. Tarih Okulu Dergisi (TOD) Haziran, Yıl 7, Sayı XVIII, ss. 771-778. ISBN:978-975-6336-İstanbul.
- Erşahin. S. (2007). Türk İslam Şehirleri Üzerine Bir İnceleme <https://www.frmtr.com/tarih-ve-inkilap-tarihi/1348821-turk-islam-sehirleri-uzerine-bir-inceleme-prof-dr-seyfetin-ersahin.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi 12.12.2018)
- Giddens, A. (2000). Sosyoloji, (Hüseyin Özel, Cemal Güzel çev.), Ay-raç Yayınları. Ankara.
- Güneş A., (2014). Sosyolojik Olarak Din Ve Toplum İlişkileri Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt: 24, Sayı: 1, Sayfa: 153-164, Elazığ-2014 .
- Hungtinton,S.P.,(2008). Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması,(Mehmet Turhan, Y.Z. Cem Soydemir çev.), Okuyan Us Yayınları, İstanbul.
- İnan , (2012). Din ve Uygarlık. Eğitim-Bir-Sen Yayınları. ISBN: 975-6153-04-0, Ankara.
- İnalçık, H. (1995),İstanbul: Bir İslam Şehri', İslam Tetkikleri Dergisi, IX, s: 243-268, İstanbul
- Kejanlı (2010), Anadolu'da Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale Ve Merkez-Çarşı Gelişimi Cilt 5, Sayı 3, Sayfa 287 – 302 NWSA Social Journal of New World Sciences Academy Sciences
- Özer ve Ayten, (2005). Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları Planlama 2005/3. 96-103 Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

Solak Güleç S., (2016) Mekân Ve Mimari Üzerinden Bir Medeniyet Okuması” Gelenekten Geleceğe -3 Aylık Fikir-Kültür-SanatDergisi-Issn2147-5539 Kazım Özalp Mah. Rabat Sok. Nu:27/2 Gop / Çankaya , Ankara.

Şentürk H.,(2018). Küreselleşme Çağında İnsan, Din Ve Medeniyet SDÜ İlahiyat Fakültesi <http://www.eskieserler.com/dosyalar/m1861nrl>. (Erişim Tarihi 18.10. 2018).

Taşçı H.(2012). Kent Akademisi Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi Cilt: 5 Sayı: 2, Rewieved Journal of Urban Culture and Management İstanbul ISSN: 2146-9229

Taşdelen, V. (2009). Antik Kentlere Doğru”, Hece Der., Sa: 150-151-152, Ankara

Tatlıhoğlu, D. (2006). Kültür Ve Din İlişkisi. Somuncu baba 70.Sayı, Kültür-Sanat Dergisi Nasihat yayınları, Malatya.

Tümer, (2007). İnsanlar, Kentler ve Meydanlar. Mimarlık 334,YKY, İstanbul.

Yıldırım M.,(2014) Kutsal Mekân algısı Bağlamında Şehir Kimliği Ve Din Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, 2014, Sayfa 133-142